

на литературата като система, перспективите за което се чертаят вече не само от Барабаш, а от редица други съветски литературоведи. В нашето литературознание този проблем според мене все още не е поставен с подбавящата се сериозност, което прави методологическите постановки на Барабаш особено интересни за нас.

На първо място ученият обръща внимание на необходимостта да се разграничи традиционната систематизация от системния подход, „предполагащ разбиране на изкуството не просто като някаква подреденост, а като многосъставна динамична цялостност“ (с. 187—188). Няма съмнение, че само такъв подход отговаря на съвременните представи за системността и „означенува качествено нов етап в разкриване диалектиката на художественото творчество“. Затова ще се съгласим с изследователя, че важна методологическа роля може да изиграе работата на Д. Лихачов за старославянските литератури като система.

Авторът отделя внимание преди всичко на трудовете, посветени на литературата и изкуствата на многонационалната съветска държава и ги подлага на критическа преценка от гледна точка на тяхната комплексност. Прозорливо е предупреждението на учения, че такива показатели като широта на обхвата, обем на материала и др., чието измерение е повече количествено, са само предпоставка за определяне на едно изследване като комплексно. „Решаващият фактор — пише авторът — е мярката на постигане общите, дълбоки закономерности на художественото развитие, реалната диалектика на единството на процеса и неговото безкрайно многообразие. Без такова постигане истинската комплексност не може да бъде обезпечена“ (с. 190).

Като отчита реалните постижения и създадените от съветското литературознание, изкуствознание и естетика научни предпоставки, авторът смята, че настъпило време да се премине към нов етап: „към изучаването на социалистическото изкуство като *единен организъм*, като многообразна, сложна и заедно с това цялостна *система*, система динамична, развиваща се в съответствие с определени обективни закономерности. Да се разкрият тези закономерности, без да се загуби при това неповторимото, което характеризира лицето на всяка от социалистическите култури; да се разбере и покаже диалектиката на *общото и особеното* в изкуството на всеки от народите и страните на социализма и в социалистическото изкуство като цяло — ето в какво се заключава сега задачата“ (с. 193).

Несъмнено това е главната задача пред комплексното изследване на литературата от социалистическото литературознание. Тя би могла да се детайлизира до разкриване своеобразието на всяка творба и творческата индивидуалност на всеки писател, а би могла

и да се окрупни — включително до изучаването на световната литература като система, но тук Барабаш сочи главното направление и според мене го определя правилно.

Мисля, че в тази насока добър методологически ориентир би била и мисълта на Барабаш за същността на изкуството като „полифункционално и многозначно“, което може да бъде правилно разбрано само като се вземат пред вид „*осички* неговии функции в тяхната сложна динамична взаимозависимост“ (с. 206). За да се осъществят това, е необходимо не само обединяване усилията на учени от различни направления и дори различни науки, но и съществени промени в методологията на литературната наука. Същността на тази промяна според учения се изразява преди всичко не в „*замяна* на един подход с друг, а в уметото им *съчетаване*, позволяващо да бъдат разширени възможностите за изучаването на изкуството, да се приладе на това изучаване по-разностранен, по-всепроникващ, *системен* характер“ (с. 205).

Такъв е отговорът на важния методологически въпрос, който се съдържа в заглавието на книгата на Юрий Барабаш „Алгебра и хармония“. Не противопоставяне или избор, а съчетаване, но съчетаване на методологически подходи, водещо не към електика, а към системно и комплексно разкриване полифункционалността и многозначността на литературата.

Срещу такава позиция не може да се възрази, без да се напуснат позициите на марксизма-ленинизма в литературознанието.

Георги Гетов

„ОЧЕРКИ ПО ИСТОРИИ СЛАВЯНСКИХ
ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ“. ПОД
ОБЩЕЙ РЕДАКЦИИ И. П. ВИШНЕВСКОГО.
Львов, 1978. 152 с.

Сравнително-историческите изследвания имат вековно съществуване. Византийските страни те се утвърждават поразително време. Понятието сравнителен (comparative) по отношение на литературата е въведено в Англия през 1848 г. от Matthew Arnold при превода на употребяваната от Ampers historie comparée. Във Франция от Villemain, който използва понятието по аналогия на Cuviers Anatomie comparée (1800) на littérature comparée (1829).¹ Най-често приемат за начало на сравнителния метод XVIII в., когато Андреас установил отношението на Русо към Ричардсон.

В същност сравнителният метод се появява най-напред в езикознанието при създаването на сравнителни речници. От XVI в.

¹ Rene Wellek. Grundbegriffe der Literaturkritik. Stuttgart rt-Berlin-Köln-Mainz, 1965

започва разпространението на речници на няколко езика. В 1537 г., след това в 1544 г. чешкият хуманист Сигизмунд Гелениус (Sigismundus Gelenius под друго название Hrubý) издава в Базел сравнителен речник на 4 езика. *Lexicon symphonum quo quatuor linguarum Europae familiarium, graecae scilicet, latinae, germanicae ac slovanicae concordia consonantiae indicatur.*

Развитието на филологията в края на XVIII и началото на XIX в. създава предпоставки за неговото широко приложение както в езикознанието, така също и в литературознанието. Още Добровски застава на такава позиция и след него редица учени подема същата насока. Показателен е фактът, че В. И. Григорович в магистерската си дисертация „Кратък преглед на славянските литератури“ обръща внимание на сравнителното изучаване на славянските литератури. Несъмненият интерес към сравнителните изследвания се дължи на убеждението на учените за древността на народностите, за тяхното родство, особено на славянските, поради което чрез сравнението са издирвали сходството, за да потвърдят тезата за етническото родство на славяните и за тяхната самобитност. В този твърде ранен период на приложение на сравнителните изследвания предмет на науката са били не частни явления като взаимоотношенията на отделни автори, а общи, имащи международна взаимозависимост. Научната актуалност на този метод е била в издирването на закономерности, действащи в исторически и международен план. На това се дължи неговото предимство пред другите начини на изследване и научната му висота.

И днес сравнителните изследвания на литературната наука се ползват с вниманието не само на отделни учени, но и на много изследователски колективи. И все пак сравнителният метод не само че не е общоприет, но има и отрицатели.² Уелек е на особено мнение, че понятието „сравнителна литература“ се употребява предимно за народното творчество, а трябва да се отнася и до личното творчество. Наистина приложението на този метод се разширява, когато започват да изучават фолклора на европейските народи (Деллон — 1841, Бенфай — 1859 и др.).

Възраженията на отделни литературоведи, забелязващи слабости при реализацията на сравнителния метод, поставят под съмнение ефективността му.³ Г. Лансон твърди: „... изучавайки влиянието на Ламене върху Юго или Ламартин, ние игнорираме в мнението си всички канали, по които в същото време биха могли да преминат към нас същите

идеи и настроения“. Такава слабост съществува, но затова причината не е в самия метод. Неговите привърженици отидоха и подалеч: отначало сравнителните проучвания се изразяват в съпоставяне на частите на литературните паметници в пределите на една или няколко различни литератури, като се вземат във внимание хронологическите отношения на сравняваните обекти и историческата перспектива. Изтъкваха на предно място сходството, а не различието, в което прозира оригиналността на явлениято.

Все още има специалисти, които в приложението на този метод не надвишават достигнатото от буржоазните литературоведи, разкритикуван някога от Франц Меринг. Един от важните въпроси на историята на литературата според него е „въпросът за това, как тези условия на живот влияят на духовното развитие на поета. Буржоазната история на литературата в най-добрия случай използва обстоятелствата на живот на поета, за да обясни с тях неговите настроения, избора на сюжета, обрисовката на неговите характери, но характерът и степента на неговата художествена надареност тя приема като нещо вродено, като естествен факт, който подлежи на описание, но не и на по-нататъшно обяснение.“⁴

Съвременните обществено-политически и културни условия изискват сравнителните изследвания да се прилагат на по-висока степен. Литературните ирици отдават много сили, за да изяснят съвременните перспективи на компаративистиката и да пристъпят към целесъобразно използване на литературната традиция. Литературната наука не може повече да изостава от изискването да бъдат изследвани взаимовръзките и взаимодействията, които са момент от взаимоближаването на социалистическите нации и начин на взаимобогастване на социалистическите култури. Изучаването на връзките между славянските народи в наше време принадлежи към магистралните направления на светската наука и отговаря на съвременната ѝ насока на развитие.

В социалистическото общество художественото наследство е предмет на анализ с цел да бъде включено в културното строителство. В този процес на сравнителните проучвания се отрежда ново и извънредно отговорно място. Изследванията проникват в диалектическото взаимодействие и взаимоближаване на социалистическите литератури и в ролята на отделните поети в този необратим процес. Точно поради тази причина с особен интерес се посрещат книги, които в една или друга степен са приложение на сравнителните проучвания.

Трудът на лвовските литературоведи,⁵ публикуван неотдавна, привлича вниманието

² Rene Wellek. *Grundbegriffe der Literaturkritik*. Stuttgart-Berlin. Köln-Mainz, 1965. гл. „Кризата на сравнителното литературознание“.

³ Г. Лансон. *Метод в истории литературы*. М., 1911, с. 33.

⁴ Франц Меринг. *Мировая литература и пролетариат* (сб. статей). М., 1924, с. 198.

⁵ Очерки по истории славянских литературных связей. Под общей редакцией проф. И. П. Вишневого. Львов, 1978, с. 152.

именно поради задачата на авторите да приложат при съвременни условия сравнителния метод. Техният колективен труд не е обеман, но привлича вниманието на специалистите преди всичко с подхода към сравнителните проучвания. Той е начало, което ще бъде последвано от други трудове в същата област и от същия вид. Тези съображения изискват да се изрази отношението към положителните и уязвимите страни на книгата им. Още повече, че макар и да не е обстойно изследване, тя е от значение за историята на славянознанието и за съвременната българска наука. (Ценността ѝ за полското литературознание вероятно ще бъде посочена от полонистите.) Използувани са факти за двустранните контакти, изразено е отношение и към български литературоведи, взели в трудовете си отношение към тази проблематика и внесли свой принос (Хр. Дудевски, Г. Димов, Е. Георгиев).

Българското участие в контактите на славянските страни не е основен предмет на изследване. Повече внимание е отредено на българистиката в последната глава, и то с оглед на нейната изjava в условията на победилата социалистическа революция в Съветския съюз. Въпреки сравнително малкото място, което ѝ е отделено, българистиката присъствува и вероятно в следващите книги на същата тематика тя ще заеме повече терен. Значението на разглеждания труд ще бъде правилно определено, когато го свържем с постановката на основните проблеми и изводи, набелязани от авторите, отколкото ако го преценяваме от гледище на количествения превес на фактите, взети от историята на българистиката.

Съотношението на материалите не е равносходно не само по количество, но и по разработка. Преобладават материалите за полско-руските (украинските) литературни връзки, които са по-добре познати на литературоведи като Иван П. Вишневски и на неговите колеги. В центъра на проучването са международните литературни връзки и влияния. За разлика от буржоазното литературознание и неговия обективизъм (т. е. да разглежда тази връзка като еднопосочно въздействие на по-развитите литератури, порано тръгнали по пътя на самостоятелно изживяване, на по-слабите и по-млади литератури) авторите не проучват литературните взаимодействия изолирано от съветския литературен процес. Обратно, в литературните връзки те търсят закономерност, която обяснява и съвременните социалистически контакти.

Литературните контакти са разгледани в широк и тесен план. Едно от изходните положения е установеното още от В. Жирмунски съотношение между литературните влияния и типологическите аналогии. Те са две взаимодействащи страни на един процес, защото са възможни при наличието на вътрешни аналогии на литературния и обществен

процес. Резултатността на изследванията на сравнителното литературознание сега зависи от уменията да се разбере спецификата на общественото и литературното развитие на страните, при които са налице литературно влияние и взаимовръзки.

Литературните връзки, очерчани на фона на идейните устремни на народностите, са предмет на първата глава „Някои проблеми на славянското единство в трудовете на галийските просветители от XIX в.“. Те са интересни и за българския литературен историк на Възраждането, тъй като тези идейни устремни са имали същоото отражение сред интелегенцията ни. Неслучайно в тази глава се изтъква, че интересът към паметниците на древната писменост е черта, характерна за епохата на националното Възраждане на цялото славянство, поради което и трудовете на големите учени в Галиция се ценят като документи на националноосвободителното движение (с. 31).

Първата глава има теоретически характер, при все че обхваща лични взаимовръзки между слависти от първата половина на XIX в. Посоченото време е извънредно активен период в живота и духовното развитие на славяните, поради което се нуждае от повече внимание, от щателно проучване. Въпреки че е ограничена в украинската наука, първата глава е изпълнена с обилни фактически материал, който потвърждава съществените връзки и действащата закономерност.

Очевидно е, че през XIX в. литературните връзки имат не само обществено-политическа, етническа и културна основа, но са следствие и на лични контакти. Но тъкмо затова личните контакти са възможни, защото са израз на духа на времето и на развитието на славянските народности. При все че изредените факти открояват предимно външната страна в проявите на отделните дейци, в тях ясно личи и основата, на която се формират дисциплини като палеографията, текстологията като изходна предпоставка на историята на литературата като наука. Нанстина сравнително малко изводи се правят за развитието на науката, но и тези, които са дадени, са правдиви и въвеждат в същността на развитието.

Изследването на лвовските литературоведи е важно не само за българистиката, но и за славистиката от другите страни, защото въвежда в закономерностите на развитие, общи почти за всички славянски народи. По този начин специалистът получава възможност да опознае и развитието на своята народност, поради което книгата е особено интересна. Направените изводи са от значение, защото косвено оспорват тезата за закъснялото развитие на българите през миналите столетия. На с. 33 четем следното наблюдение: съединяването на художествената функция с нравствената, философската, политическата съставя неотнимаема черта на

текстовете на старинните паметници и документи. И така е в действителност. Едно-странчиви са изводите на ония литературоведи, които забелязват посочената особеност само в българската възрожденска литература и я приемат за характерна черта на нашата художествена литература.

Трудът на лвовските учени разкрива една страна на филологите-слависти от времето на Възраждането, която у нас все още остава неразработена. Следвайки една утвърдена насока на проучване, движеща се главно по хронологическата последователност на биографията, контактите на нашите дейци с учени от другите славянски народности остават почти пренебрегнати. Повече внимание са отделяли на контактите на чуждите учени с българите (Добровски, Шафарик и др.), отколкото на българските учени със славистите от другите страни. В тази поредица обаче ще намерят място и Богоров, и Раковски, и М. Дринов и мн. др. Същественото тук е, че са отразени не единичните контакти, а широката дейност с научна програма и цялост, обусловена от обществено-политическото и идейното движение на времето.

У нас редовно се пише за романтичните увлечения на Раковски и други дейци. Отминава се без основание положителният им принос и не се търси общославянското значение на проявите им. По такъв начин се закрива погледът за деятелите на времето, за средствата, с които строят новата култура, която изоставя феодалната идеология и твори буржоазно съзнание в най-прогресивните му прояви. Не можем да не обърнем внимание на такава особеност: буржоазната идеология е идеология на противопоставяне на нациите. При славянските народности през XIX в. съществуват идеите за общност на тяхното национално, културно, идеологическо формиране, което се дължи и на борбата срещу националното потисничество.

Първата глава е безспорна с изводите си, но предизвиква възражения с термините си. В нея се говори за старославянски език, за църковнославянски език. Нужно е да се уточни за какво става дума, защото се изследва общ за славяните процес и не може да се игнорира значението и ролята на българската народност в него, нито спецификата на процеса. В стремежа да достигнат до началото на славянската народност и култура често са започвали от делото на Кирил и Методий, чийто дейност е поставяла на дневен ред въпроса за народностната принадлежност на езика, на който са писали солунските първоучители.

В книгата е изразено едно наблюдение, което не трябва да бъде отминато. То е не само интересно, но и перспективно за българистиката, тъй като ориентира в положението, свързано с развитието на редица наши автори. „Идеята „за славянска взаимност“ — пишат авторите — преживяла ред модификации още в XIX в., постепенно се влива

в идеята за пролетарски интернационализъм“ (с. 138). Във възгледите на славистите има ред положения, които са следствие на идеята за ново общество (Колар), образец на което са очаквали да възникне в Америка. Каравелов и Ботев у нас следят с особено внимание революционните събития във Франция. Раковски преди тях информира подробно читателите си за дейността на Гарибaldi, за политическите движения в Испания и Русия.

Литературните контакти, взети в тесен план като лични връзки на поетите, не са сведени до външна близост и сходство, но са използвани като факти за проникване в резултата от контактите. Националните литературни контакти между българските и съветските автори са обяснени с интернационалната солидарност, а литературата е изследвана като носител на патоса на интернационализма и международната солидарност на трудещите си. Идейната общност е основата на връзките между български и съветски автори след победата на Великата октомврийска социалистическа литература.

В книгата е отделено внимание на отношението на М. Горки, на В. Брюсов и др. към полския народ, и, обратно, на полските писатели към руския. Убедително е изведено положението, че личните контакти не са само проява на частен подход и не са временно явление, но че са осмислено отношение, че са следствие на осъзнато отношение към културата на славянските народи, представяна от видните им поети. Литературните контакти не са само проява на интерес към художествените постижения на даден автор, но и проява на позиция към проблемите на обществения живот. „В период от изострили се национални различия Брюсов се превръща в горещ привърженик на дружбата на народите“ (с. 54).

В проучването интересът не е съсредоточен върху връзките на даден писател с един само народ, но и върху връзките с много славянски народи. Точно затова възниква въпросът от каква страна писателите са възприемали творчеството на колегите си. Връзките на Горки с полските писатели са разглеждани като двустранно обогатяване. Лично за Горки те са опознаване на полския национален характер и на полската литература (с. 76). Читателят узнава и отношението на Горки към полската литература като проява на автор, който дири факти, за да потвърди закономерност в литературния процес (с. 77). От своя страна и полските литератори са изучавали творческата лаборатория на Горки във връзка със закономерностите на развитие на световния литературен процес.

Контактите на Горки с полските литератори и обществени дейци са оказвали благотворно въздействие на двете страни. Горки получава възможност да опознае полския национален характер в условията на живот на полския народ и в своеобразието на неговата култура и литература. Още повече, че Горки

се ръководи от възгледа: уважение към класическото наследство и дълбок интерес към съвременната литература (с. 76). От друга страна, творчеството на полските писатели му служи като пример и доказателство за значението на литературите на разните народи в развитието на световната цивилизация (с. 77).

Темата за Брюсов в Полша е с. е. снана до качеството на направените преводи. Затова тази работа е доста далеч от изходните положения и бележки, дадени в увода. Все пак тук е разгледана една страна на взаимоотношенията между две славянски литератури, защото преводите са средството за взаимен обмен.

Интересен факт е изнесен за образа Клим Самгин. Той е създаден не само под въздействието на руската действителност, но и на европейската (с. 80). Факт, който разкрива една форма на примистеност. Възникването на Клим Самгин в руската литература е подготвено от европейската литература. Този носител на „празната душа“ има своите извори не само в руската дореволюционна действителност, но и в европейската литература. Неговото начало е в Жулиен Сорел, във Вертер на Гьоте, в „Син на века“ на Алфред де Мюсе, в „Ученикът“ на Пол Бурже, в романа на Сенкевич „Без догма“ и др. Авторите на очерците виждат обща закономерност на развитие на творческото мислене, за първи път ясно осъзната и изразена от Горки (с. 80). Затова те говорят не само за литературни влияния, контакти, но и за взаимодействащи фактори (с. 95). Отново е потвърдено наблюдението на В. Г. Белински, че влиянието на великите поети се проявява в творчеството на другите поети не като пряко заемане, а като стимул за изява на собственияте заложби и планове, той не им придава съдържанието на своето творчество, а възбужда техните творчески сили, но тази дейност е почти незабележима и не се поддава лесно на наблюдения.

Правят впечатление следните положения. На с. 109 е дадено тълкуване на съществени факти, което в отделни образни елементи търси старославянско съдържание. Материалът за Горки напомня работите на Е. Еникен, но без да го повтаря. Изследвани са фактите не как един автор си създава читателска среда, а как обществото приема даден писател.

Трудът на лвовските учени води до извода, че контактите на отделни писатели не са само лични и временни, но че са осмислено отношение към културата на осни народи. Не става дума за връзки на един писател с един само народ, но с редица славянски народи. И точно затова не можем да не си зададем въпроса: от коя страна писателите възприемат творчеството на своите колеги от другите страни. Известна светлина хвърля примерът с Георги Бакалов. Той поддържа контакти с Горки, защото го въз-

приема като пролетарски писател, т. е. на класова основа, за да следи движението на пролетарската литература.

Безспорно положително явление е желанието на авторите да проследят как е представяна в СССР и в Украйна българската литература. Засага това е направено само с няколко имена, което е очевидно непълнота. В Харков са работили и К. Кюляков, и М. Марчевски и не само като писатели, но и като изкуствоведи. Техният опит следва да бъде обхванат и проучен в бъдещите работи. От друга страна, украинската литература намира широко отражение в България още до Освобождението, особено във вестниците на Л. Каравелов.

Макар и малък по обем, материалът за българската литература е важен, особено ако се разгледа като начало на изследване на отношенията между българската и светската литература. Материалите частично обхващат сложните славянски взаимоотношения. Не може да се изисква и пълнота, що се отнася до изследването на всички контакти. Съществува впечатление за непълнота и за фрагментарност на материалите. Допуснати са и неточности, които следва да бъдат поправени. Вапцаров е представен като вилен представител на пролетарската ни литература от началото на 20-те години (с. 140). „Бай Ганьо“ на Алеко Константинов е определен като поема (с. 147). Сгрешени са и имена на наши автори (Б. Чанев вм. Беньо Цонев, Ламари вм. Ламар).

Посочените недоглеждания не омаловажават значението на извършеното от авторите. Перспективното в тяхното дело е преди всичко в намерението им да изследват ония контакти, които служат като основа на културното сближаване на социалистическите нации. Поставената цел е наложила критическо възприемане на наследството на компаративистиката, което с успех е направено и в „Увода“, и в следващите глави.

Изводът, до който достигаме след прочитането на този труд, е: сравнителното проучване днес е предназначено да служи на исторически значимата цел: сближаване на социалистическите нации, да въвежда в закономерния характер на сближаване между народите, както и в главното в литературния процес. Авторите на труда от своя страна са дали своя принос.

Никола Г. Николов

ПРИНЦИПИ СРАВНИТЕЛНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ“ от АЛЕКСАНДР
ДИМА М., изд. „Прогрес“, 1977. 227 с.

Книгата на известния румънски литературовед Александър Дима „Принципи на сравнителното литературознание“ от марксистически позиции преразглежда резултатите от дълго-